

УДК 334.71

Промисловість України у глобальних ланцюгах створення вартості

Конрад Ю.В.

аспірант кафедри міжнародних економічних відносин
Київського національного торговельно-економічного університету

Мельник Т.М.

доктор економічних наук,
професор кафедри міжнародних економічних відносин
Київського національного торговельно-економічного університету

У статті розкрито механізм визначення місця промисловості країни у глобальних ланцюгах створення вартості (ГЛСВ). На основі розрахунку показників імпортової компоненти в експорті та частки галузі у валовому експорті здійснено розподіл галузей промисловості України на стратегічні групи. На основі здійснених розрахунків доведено необхідність підвищення ролі окремих галузей, які є пріоритетними для України, в контексті участі у ГЛСВ.

Ключові слова: глобальні ланцюги створення вартості, міжнародні виробничі мережі, відтворювальний процес, додана вартість, імпортна компонента в експорті, сектор економіки.

Конрад Ю.В., Мельник Т.М. ПРОМЫШЛЕННОСТЬ УКРАИНЫ В ГЛОБАЛЬНЫХ ЦЕПОЧКАХ СОЗДАНИЯ СТОИМОСТИ

В статье раскрыт механизм определения промышленности страны в глобальных цепях создания стоимости (ГЛСВ). На основе расчета показателей импортной компоненты в экспорте и доли отрасли в валовом экспорте осуществлено распределение отраслей промышленности Украины на стратегические группы. На основе проведенных расчетов доказана необходимость повышения роли отдельных отраслей, которые являются приоритетными для Украины в контексте участия в ГЛСВ.

Ключевые слова: глобальные цепочки создания стоимости, международные производственные сети, воспроизводственный процесс, добавленная стоимость, импортная компонента в экспорте, сектор экономики.

Konrad Y.V., Melnyk T.M. INDUSTRY OF UKRAINE IN GLOBAL VALUE CHAINS

The article discloses a mechanism of determining the country's place in the global value chains (GVC). The sectors of the industries of Ukraine were distributed in strategic group. It was based on calculating the import component of exports and the share of industry in gross exports. The need for enhancing the role of certain sectors that are a priority for Ukraine in the context of participation in GVC was proved.

Keywords: international production networks, global value chains, reproduction process, added value, import component of export, sector of the economy.

Постановка проблеми. Посилення процесів глобалізації та транснаціоналізації виробництва сприяли зростанню ролі міжнародних міжорганізаційних об'єднань, що інтегруються з метою здешевлення процесу виробництва, зменшення транзакційних витрат та створення конкурентоспроможної кінцевої продукції. За таких умов на перший план виходять глобальні ланцюги створення вартості (ГЛСВ), які наразі поєднують тисячі підприємств різних форм власності та державної належності.

За даними світових організацій участь країн у ГЛСВ сприяє прискоренню їх економічного розвитку [1]. Водночас участь країн, а точніше підприємств окремих галузей країн, є різною, що залежить від багатьох факторів, зокрема: структури економіки країн, а також рівня її еко-

номічного та технологічного розвитку. Визначення місця окремих галузей економіки України у ГЛСВ набуває особливої актуальності в умовах інтенсифікації процесів транснаціоналізації виробництва та в контексті прийняття стратегії сталого розвитку «Україна–2020».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем участі країн у глобальних ланцюгах створення вартості присвячена велика кількість праць зарубіжних та вітчизняних науковців, зокрема Д. Хумельса, Дж. Джерреффі, А. Лоцкі, Дж. Джіованетті та інші. Водночас не достатньо розкритими залишаються питання визначення місця окремих галузей промисловості країн у ГЛСВ.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення місця окремих галузей промис-

ловості України у глобальних ланцюгах створення вартості в контексті інтенсифікації процесів транснаціоналізації виробництва.

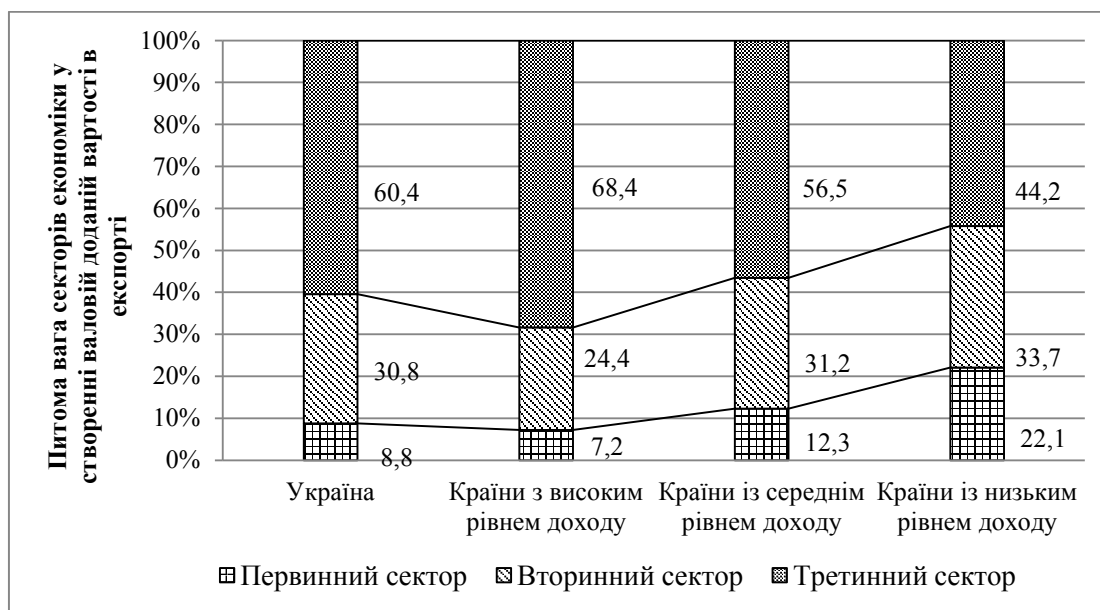
Виклад основного матеріалу дослідження. Якщо ще кілька десятиріч тому міжнародна торгівля зводилася здебільшого до обміну продукцією кінцевого споживання, то сьогодні на перший план виходить торгівля в межах глобальних ланцюгів створення вартості та міжнародних виробничих мереж (МВМ), яка здебільшого представлена продукцією для проміжного споживання. Частка такої торгівлі збільшилася із 40% у 2002 р. до майже 70% у 2014 р. [1]. Сприятливим фактором для цього стало поширення феномену глобальної лібералізації торгівлі, що призвело до зниження торговельних бар'єрів, логістичних та транзакційних витрат, покращення умов для здійснення інвестицій різних форм.

За таких умов одним із пріоритетних напрямів аналізу міжнародної торгівлі є визначення місця країни у МВМ та глобальних ланцюгах створення вартості (ГЛСВ). Так, згідно з теорією вертикальної спеціалізації, запропонованої Д. Хуммельсом у 2001 р., існує три умови існування ГЛСВ [2]: 1) процес виробництва кінцевої продукції складається з етапів; 2) дві або більше країн послідовно створюють додану вартість у процесі виробництва кінцевої продукції; 3) принаймні одна країна використовує в процесі виробництва проміжну продукцію імпортного походження, яка надалі

стає частиною експорту до третіх країн або до країн її походження. Остання з цих умов є ключовою ознакою, що відрізняє МВМ та ГЛСВ від звичайного аутсорсингу.

Поява цієї теорії дещо змінила звичне уявлення про ланцюг створення вартості М. Портера. Тепер виробничий процес виходить далеко за межі підприємства і навіть країни, а рівень доданої вартості, що створюється в процесі виробництва, є різним на кожному окремому етапі. З огляду на це у 2012 р. фахівці Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) розробили графічну модель «Посмішка», яка відображає зв'язок між рівнем створеної доданої вартості та етапами виробничого процесу [3; 4, с. 21]. Згідно з цією моделлю виробничий процес може бути поділений на два напрями: «Downstreamness» (нисхідний напрям), вектор якого направлений на зниження рівня доданої вартості від одного етапу до іншого та «Upstreamness» (висхідний напрям), вектор якого направлений на зростання рівня доданої вартості. Такий підхід щодо розподілу рівня доданої вартості за етапами виробничого процесу обумовлений відстанню між окремим етапом та кінцевим споживачем. Чим більша відстань – тим менший рівень доданої вартості він створює.

Така модель, на нашу думку, є дещо узагальненою та не враховує внесок окремих галузей промисловості у валовий експорт, що в цьому напрямі дослідження є вкрай важ-

Рис. 1. Питома вага секторів економіки у створенні валової доданої вартості в експорті в країнах із різним рівнем доходу на душу населення, зокрема в Україні у 2005–2015 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [6; 8].

ливим. Сьогодні загальноприйнятим підходом щодо розподілу галузей економіки окремих країн є Статистична класифікація видів економічної діяльності. Для Європейського Союзу це NACE (Rev. 2). ООН, ЮНКТАД, Світовий Банк, МВФ, ОЕСР та інші використовують ISIC (Rev. 4) [5]. В Україні з 2010 р. діє КВЕД-2010, який було гармонізовано на базі останніх двох для адаптації статистичних даних та можливості співставлення цих даних у міжнародній статистиці. Так, перелік видів економічної діяльності нараховує 38 секцій, які поділені на 99 розділів [6].

Враховуючи таку розгалуженість та з метою спрощення графічного представлення використовуємо підхід А. Лоцкі та Л. Ріттера, згідно з яким структура економіки країни може бути агреговано представлена у вигляді 3 основних секторів [7]:

- первинного – сільське та лісове господарство, рибальство;
- вторинного – добувна та обробна промисловість, енергетична промисловість та будівництво;
- третинного – послуги.

Кожен із цих секторів створює певну додану вартість в економіці країни і займає певну ланку в глобальних ланцюгах створення вартості та міжнародних виробничих мережах. Водночас залежно від рівня економічного розвитку країни питома вага окремого

сектору у валовому експорті, а також місце в МВМ є різною (рис. 1).

Для країн із високим рівнем доходу характерне високе значення питомої ваги третинного сектору (68,4%) та найнижче значення питомої ваги первинного сектору (7,2%) у валовій доданій вартості в експорті, тоді як у країнах із низьким рівнем доходу питома вага первинного сектору є втричі вищою (22,1%). Що стосується України, то найбільшу додану вартість генерує також третинний сектор (60,4%), тоді як первинний створює лише 8,8% валової доданої вартості в експорті.

Для доповнення моделі «Посмішка» пропонуємо врахувати дані наведені вище щодо внеску кожного з трьох секторів у створення валової доданої вартості в експорті країни та розподілити етапи виробництва за відповідними секторами до яких вони належать. Тоді модель матиме такий вигляд, що на рис. 2.

Таким чином, залежно від виду економічної діяльності, який превалує у загальній структурі економіки та структурі експорту, можливо визначити яке місце посідає країна у ГЛСВ, а якщо точніше, то на якому етапі міжнародного виробничого процесу країна спеціалізується.

Варто звернути увагу на те, що безпосереднє матеріальне виробництво кінцевого продукту, що лежить в основі функціонування МВМ, створюється в межах вторинного сектору, який також поділений на галузі, що нале-

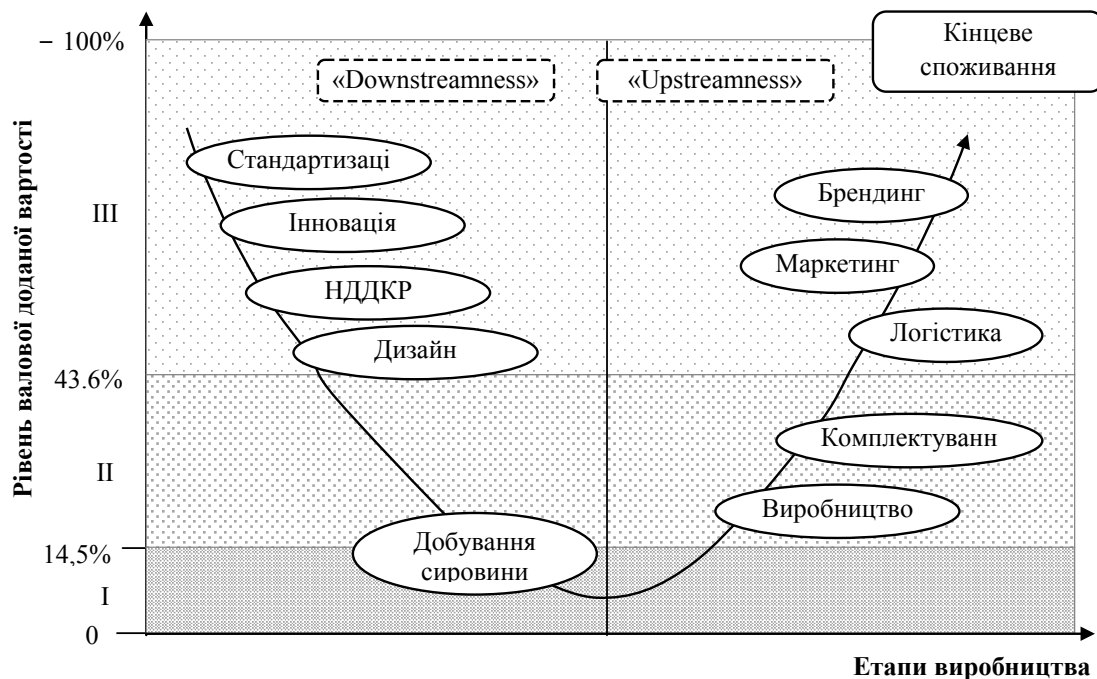

Рис. 2. Модель «Посмішка» – участь країн у ГЛСВ (розширена за секторами економіки)

Джерело: побудовано та доповнено автором за даними [4].

жать до “Downstreamness” та “Upstreamness” залежно від їх місця у виробничому процесі.

Розрахунок середньої питомої ваги галузей первинного та вторинного сектору у валовому експорті окремих країн світу показав, що в умовах відкритості та збалансованості економіки країни частка галузі в експорті не перевищує 27,2% (середнє значення, яке було розраховане серед країн ЄС, країн Великої Вісімки та країн СНД), в іншому випадку можна говорити про певний ступінь спеціалізації в тій чи іншій галузі [4, с. 17–19; 2, с. 74–76]. Так, у таких країнах як Росія та Об'єднані Арабські Емірати лівову частку експорту займає продукція паливно-енергетичного комплексу (57,2% та 50,2% відповідно) [8].

Беручи до уваги існування такої тенденції з метою визначення місця окремих галузей економіки країни у МВМ будемо враховувати такі припущення:

– визначення місця галузей економіки країни у МВМ здійснюється на основі співставлення двох показників, а саме: 1) імпортного

компонента в експорті галузі та 2) частки галузі у валовому експорті. Саме ці показники, на нашу думку, найбільш повно відображають ступінь інтегрованості країни у МВМ у цьому напрямі дослідження.

– економіка країни є збалансованою, що передбачає існування пропорційних співвідношень у таких структурах: 1) галузевій; 2) регіональній; 3) підприємницькій; 4) відтворювальній. Галузева збалансованість відображає пропорції між окремими галузями економіки, розподіл між якими тісно пов'язаний із науково-технічним прогресом (у розвинених країнах переважає частка наукомістких галузей, тоді як у країнах, що розвиваються – трудо- та матеріаломісткі). Регіональна збалансованість відображає участь регіону у відтворювальному процесі та продуктивності. Наразі у світі існує тенденція до вирівнювання ступенів технологічного розвитку окремих регіонів у разі можливого збереження їх спеціалізації [4, с. 37–42]. Підприємницька збалансованість показує співвідношення між різними формами власності

Таблиця 1

Розподіл галузей економіки України на стратегічні групи за показниками імпоротної компоненти в експорті та частки галузі у валовому експорті

Стратегічна група	Характерні ознаки групи	Значення показника імпоротної складової в експорті (ICE)	Значення показника частки галузі у валовому експорті (IE _d)
1 група	Галузі, що характеризуються низьким рівнем імпоротної складової в експорті та часткою у валовому експорті. Виробництво продукції в більшості спрямоване на задоволення внутрішніх потреб ринку.	$0 < ICE < 50,0$	$0 < IE_d < 13,6$
2 група	Галузі, що характеризуються високим рівнем імпоротної складової в експорті та низькою часткою у валовому експорті. Виробництво продукції є значно залежним від імпоротної складової. Здебільшого така залежність викликана технологічною відсталістю виробничих потужностей.	$50,1 < ICE < 100$	
3 група	Галузі, що характеризуються низьким рівнем імпоротної складової в експорті та значною часткою галузі у валовому експорті. Продукція галузі має попит як у межах країни, так і за кордоном, а складові такої продукції мають здебільшого національне походження.	$0 < ICE < 50,0$	$13,7 < IE_d < 27,2$
4 група	Галузі, що характеризуються високими рівнями імпоротної складової в експорті та часткою галузі у валовому експорті. Значна частка продукції галузі створюється в межах МВМ. Галузь є пріоритетною для країни, однак виробничі потужності можуть бути застарілими, а саме виробництво енергомістким.	$50,1 < ICE < 100$	

Джерело: складено автором.

та господарювання (в сучасному бізнес-середовищі в Україні переважає частка структур корпоративного типу). Відтворювальна збалансованість передбачає рівновагу між попитом та пропозицією в процесі виробництва, а також між споживанням та заощадженням у структурі національного доходу;

– в умовах збалансованості економіки верхня межа показника частки галузі у валовому експорті не перевищує значення 27,2%;

– значення показника імпоротної компоненти в експорті через значну варіативність за галузями коливається в межах від 0% до 100%. Водночас існує виняток: значення показника може перевищувати 100% у випадку, коли

галузь є імпортозалежною та обсяги імпорту в декілька раз перевищують обсяги експорту;

– за показником імпоротної компоненти в експорті галузі можуть бути поділені на дві групи відповідно до місця країни в ланцюзі створення вартості (на початку – “Downstreamness” ($0 < ICE < 50,0$) або в кінці ($50,1 < ICE < 100,0$) – “Upstreamness”) [9, с. 3–4];

– за показником частки окремого виду діяльності у валовому експорті галузі можуть бути поділені на дві групи на основі врахування верхньої можливої межі такого показника в умовах збалансованої економіки (27,2%) шляхом установлення меж кроку – 13,6%.

Таблиця 2

Середні значення показників імпоротної компоненти в експорті та частки галузі у валовому експорті за період 2009-2015 рр.

№	Галузь економіки	Імпортна компонента в експорті (ICE)	Частка галузі у валовому експорті (I _{ед})
1	Добування кам'яного та бурого вугілля	31,18	0,86
2	Добування сирової нафти та природного газу	18,18	0,17
3	Добування металевих руд, інших корисних копалин та розроблення кар'єрів	33,17	4,83
4	Виробництво харчових продуктів; напоїв та тютюнових виробів	48,50	10,22
5	Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри та ін. матеріалів	66,50	1,72
6	Виробництво деревини, паперу; поліграфічна діяльність	79,17	2,31
7	Виробництво коксу та коксопродуктів	52,23	0,73
8	Виробництво продуктів нафтоперероблення	91,80	2,57
9	Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	103,38	5,95
10	Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	85,85	0,43
11	Виробництво гумових і пластмасових виробів	42,75	3,01
12	Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	51,72	0,71
13	Металургійне виробництво	67,55	20,50
14	Виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	77,03	2,33
15	Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	64,30	1,77
16	Виробництво електричного устаткування	72,03	1,92
17	Виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	78,27	8,45
18	Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів	75,77	5,16
19	Виробництво інших транспортних засобів	73,08	0,87
20	Виробництво меблів; іншої продукції; ремонт і монтаж машин і устаткування	17,53	1,09
21	Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	46,42	0,68
22	Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	31,83	0,07

Джерело: розраховано автором за даними [6].

Враховуючи такі умови та на основі співставлення меж за показниками імпоротної компоненти в експорті та частки галузі у валовому експорті, було здійснено розподіл галузей вторинного сектору економіки на чотири стратегічні групи (таблиця 1).

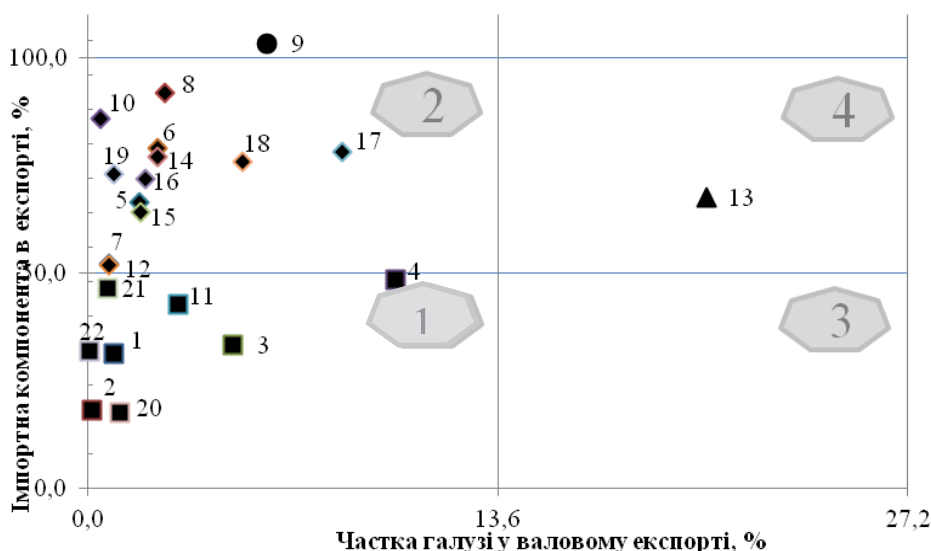
Такий підхід до розподілу галузей економіки дозволяє систематизувати та виокремити певний перелік характеристик, які притаманні окремим групам у межах розподілу, здійснюючи групування не за узагальненими секторальними ознаками (як у випадку розподілу на первинний, вторинний та третинний сектори), а з погляду більш специфічних та глибинних ознак кожної з галузей. Саме такі специфічні та глибинні ознаки дають змогу визначити місце галузей економіки країни у МВМ. Середні значення розрахованих показників за період 2009–2015 рр. занесені до таблиці 2.

Найбільше значення показника імпоротної компоненти в експорті за період 2009–2015 рр. можемо спостерігати в хімічній галузі (103,38). Така ситуація може бути пояснена тим, що галузь є значно залежною від імпорту. Тобто потреби як внутрішнього, так і зовнішнього ринку здебільшого задовольняються продукцією імпортного походження, через нерозвиненість власних виробництв та застарілу технологічну базу.

На основі розрахованих показників галузі промисловості, що належать до вторинного сектору були розподілені так (рис. 3).

Як можна побачити з рис. 3 галузі економіки України здебільшого належать до першої та другої групи, для яких характерним є невисоке значення показника частки галузі у валовому експорті. Водночас вони значно різняться за показником імпоротної складової в експорті. До 1-ої групи належить вісім галузей, а саме: галузі добувної промисловості ($ICE=31,86$; $I_{Ed}=0,86$), харчова промисловість ($ICE=45,8$; $I_{Ed}=10,22$), виробництво гумових та пластмасових виробів ($ICE=42,75$; $I_{Ed}=3,01$), виробництво меблів ($ICE=17,53$; $I_{Ed}=1,09$), виробництво електроенергії, газу та водопостачання ($ICE=46,22$; $I_{Ed}=0,28$), які відрізняються найнижчим ступенем інтегрованості у МВМ. Їх діяльність здебільшого спрямована на задоволення внутрішніх потреб, тому низькі значення розрахованих показників є прийнятною нормою.

До 2-ої групи належать галузі, які безпосередньо створюють матеріальну продукцію. До них належать: виробництво деревини ($ICE=79,17$; $I_{Ed}=2,31$), коксу ($ICE=52,23$; $I_{Ed}=0,73$), продуктів нафтопереробки ($ICE=91,8$; $I_{Ed}=2,57$), хімічна ($ICE=103,38$; $I_{Ed}=5,95$) та фармацевтична галузі ($ICE=85,85$; $I_{Ed}=0,43$), виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції ($ICE=51,72$; $I_{Ed}=0,71$) та готових металевих виробів ($ICE=77,03$; $I_{Ed}=2,33$), а також виробництво машин, устаткування ($ICE=78,27$; $I_{Ed}=8,45$), електричного обладнання та транспортних засобів ($ICE=75,77$; $I_{Ed}=5,16$). Високе значення імпорт-

Рис. 3. Розподіл галузей економіки України* на групи на основі показників імпоротної компоненти в експорті галузі та частки галузі у валовому експорті

*Аналіз вторинного сектору економіки України: секції В, С, D, E за КВЕД-2010.

Джерело: складено автором.

ної компоненти в експорті на фоні невисокого значення частки галузі у валовому експорті свідчить про імпортозалежність цих галузей та незначний рівень інтегрованості. До 3-ої групи належить металургійне виробництво, яке має найбільше значення питомої ваги галузі в експорті та найвищий ступінь інтегрованості у МВМ ($ICE=67,55$; $I_{Ed}=20,50$).

Така ситуація свідчить про те, що в МВМ наша країна займає ланку постачальника металургійної сировини, тоді як інші країни спеціалізуються на виробництві складної та високотехнологічної продукції, додана вартість яких є значно вищою. І хоча ця галузь і знаходиться в середині ланцюга створення вартості, додана вартість, яку створює вона, є однією з найнижчих (найнижча додана вартість створюється в добувній галузі) порівняно з іншими галузями, хоча і займає лівову частку у ВВП країни.

У такій ситуації першочерговим завданням має стати підвищення технологічного рівня окремих галузей промисловості країни, що може бути реалізоване шляхом перегляду наявної інвестиційної політики держави, збільшення фінансування інноваційних галузей, активізації співробітництва науково-дослідних інститутів та господарських одиниць, підтримки малого та середнього підприємництва, які наразі є джерелом та рушієм розвитку економік розвинених країн та країн, що розвиваються. Реалізація цих заходів дозволить

трансформувати наявну структуру економіки нашої країни в бік нарощення наукомістких та високотехнологічних галузей, а також підвищити рівень конкурентоспроможності продукції, що випускається.

Висновки. Отже, сьогодні участь у ГЛСВ стає невід'ємною частиною стратегії розвитку більшості країн світу. Однак така участь є різною і залежить від ряду факторів. Одним із таких факторів, що має найбільший вплив, на нашу думку, є структура економіки країни, оскільки безпосередню участь у ГЛСВ беруть не країни, а підприємства окремих галузей економіки. Так, залежно від того, які галузі є найбільш інтегровані у світовий відтворювальний процес, можливим є визначення місця окремих галузей у ГЛСВ. На основі співставлення розрахованих таких показників імпортової компоненти в експорті та частки галузі у валовому експорті, було визначено, що найбільш інтегрованою у ГЛСВ наразі є металургійна галузь. Це є негативною тенденцією, оскільки вкотре підтверджує сировинну орієнтованість вітчизняних галузей та занепад високотехнологічних виробництв. Саме тому важливим наразі стає підтримка та розвиток високотехнологічних галузей та нарощення обсягів виробництва складної продукції, яка створює більшу додану вартість. Це своєю чергою сприятиме прискоренню економічного розвитку країни та переходу на новий технологічний рівень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Доклад о торговле и развитии, 2014 год: Конференция Организации Объединенных Наций по торговле и развитию. – Нью-Йорк и Женева: Организация Объединенных Наций, 2014. – 292 с.
2. Hummels D., J. Ishii and K.-M. Yi (2001) "The nature and growth of vertical specialization in world trade", *Journal of International Economics*, Vol. 54. – № 1. – P. 75–96.
3. Gereffi G. *Global Value Chain Analysis: A Primer* / G. Gereffi, K. Fernandez-Stark. – Durham: Center on Globalization, Governance & Competitiveness, Duke University, 2011. – 40 p.
4. *The Shifting Geography of Global Value Chains: Implications for Developing Countries and Trade Policy* / Paper of World Economic Forum 2012. – 40 p.
5. Eurostat *Methodologies and Working papers: NACE Rev. 2 Statistical classification of economic activities in the European Community*. – 2008. – 363 p.
6. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Loschky A., Ritter L. Import content of exports. Presented at the 7-th International Trade Statistics Expert Meeting. – Paris. – 2006.
8. Офіційний сайт Світового банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://data.worldbank.org>.
9. Giovannetti G., Marvasi E., *Positioning and Internalization in Global Value Chains: The Case of Tuscan Firms*. – 2016. – 20 p.